

Raspored konstituentских јединица u jeziku dece školskog uzrasta

U ovom radu se ispituje raspored rečeničnih konstituenata u jeziku dece II i III razreda osnovne škole, prema rečenicama koje su formirane od ponuđenih konstituenata. Za istraživanje je uzeta rečenična konstrukcija sa subjektom, prelaznim glagolom u prezentu i objektom, uz brojne priloge odredbe i dopune. Rezultati pokazuju da je najfrekventniji raspored subjekat-predikat-objekat (SPO), ali ukazuju i na probleme u shvatanju gramatičkih odnosa na ovom stupnju jezičkog razvića.

Uvod

Srpski jezik pripada grupi jezika sa razvijenom fleksijom. Padežni nastavci ukazuju na osnovne odnose među rečima, tako da je raspored reči u rečenici prilično slobodan, ali je regulisan sintaksičkim sistemom. Za razliku od srpskog, u neflektivnim jezicima, kao što su engleski i francuski, redom reči se ukazuje na glavne rečenične odnose, pa je raspored osnovnih rečeničnih konstituenata striktno utvrđen.

Osnovni rečenični konstituenti – subjekat (S), predikat (P) i objekat (O), u našem jeziku se mogu raspoređivati na različite načine: SPO, SOP, OSP, OPS, PSO i POS. Raspored: subjekat + predikat + pravi objekat (ili skraćeno SPO) jeste tipični raspored konstituenata predikatske rečenice formirane sa prelaznim glagolom (Popović 1998).

Period od sedme do devete godine jeste jako osetljiv za jezički razvoj deteta. Govorni i jezički razvoj ne podrazumeva samo sticanje rečničkog fonda, već i učenje gramatike i ulazak u opšte jezičke obrasce (Krstić 1990: 80), a razvoj shvatanja gramatike kod deteta počinje shvatanjem sintakse. Zato je interesantno pratiti kako deca na ovom uzrastu formiraju rečenicu, tj. kako raspoređuju rečenične konstituente, jer raspored rečeničnih konstituenata ukazuje na sintaksičku strukturu.

Ivana Vuksanović (1984), Medveđa, Jablanička 148, učenica 4. razreda Gimnazije u Leskovcu

Cilj ovog rada je da ispita kako se koristi veliki potencijal srpskog jezika u generisanju rečenica koji proističe iz njegove razvijene fleksije. Moja prepostavka jeste da je broj različitih realizacija prilično mali, odnosno da je SPO realizacija najfrekventnija.

Metod

Za ispitivanje rasporeda rečeničnih konstituenata uzeta je najjednostavnija rečenična konstrukcija sa subjektom, prelaznim glagolom u prezentu i objektom. U primere su pored osnovnih konstituenata uvršćene i brojne priloške odredbe i dopune i kongruentni i padežni atributi kao delovi sintagmi. Učenici su dobili test od deset primera sa ispreturnim rečeničnim konstituentima. Ponuđene konstituente trebalo je rasporediti tako da formiraju rečenice koje su u skladu sa sintaksičkim sistemom srpskog jezika. Izrada testa trajala je 45 minuta, a pre početka rada anketirani su dobili jasna uputsva:

1. samostalnost u radu
2. ponuđeni konstituenti se raspoređuju bez ikakvih fonetskih promena
3. nema izostavljanja konstituenata

Građa je prikupljena u Osnovnoj školi "Božidar Stojanović Drenički" u Medveđi. Testirani su učenici II i III razreda (četiri odeljenja, ukupno 79 učenika).

Analiza je utvrdila da se dvadeset testova ne može uvrstiti u validan materijal za istraživanje zbog toga što se kod većine ispitanika javljaju istovetne realizacije. Naime, učiteljica III-2 razreda pomagala je svojim učenicima u radu, iako sam joj, kao uostalom i svim učiteljima, ukazala na važnost samostalnog rada. Nisam bila u prilici da kontrolišem izradu testa u njenom razredu, zbog toga što mi ona to nije dozvolila, tako da je za analizu ostalo 59 testova, odnosno 590 rečenica (i to 38 testova za drugi i 21 test za treći razred). Neočekivano, u radu se pojavio veliki broj grešaka, odnosno negramatičnih, modifikovanih i nepotpunih rečenica. Taj materijal je posebno analiziran.

Rezultati, analiza i diskusija

Brojevi u zagradi označavaju redom: ukupan broj testova, gramatički ispravne rečenice, negramatične, modifikovane ili rečenice koje nemaju sve zadate elemente. Ostale oznake:

- S – subjekat
- P – predikat
- O – pravi objekat
- M – priloška odredba / dopuna za mesto
- V – priloška odredba za vreme

N – priloška odredba za način

Op – pravi objekat (kada se u rečenici javlja i nepravi)

On – nepravi objekat u dativu

Tamnijim slovima su istaknute rečenice koje imaju gramatički SPO raspored.

1. nosi uvelo vetar lišće jesenji

II razred (38, 23, 15)

a) Jesenji vetar nosi uvelo lišće. (SPO: 17)

b) Vetar jesenji nosi uvelo lišće. (SPO: 2)

c) Uvelo lišće nosi vetar jesenji. (OPS : 2)

d) Jesenji vetar lišće uvelo nosi. (SOP: 1)

e) Jesenji vetar uvelo lišće nosi. (SOP: 1)

III razred (21, 15, 6)

a) Jesenji vetar nosi uvelo lišće. (SPO: 11)

b) Vetar jesenji nosi uvelo lišće. (SPO: 2)

c) Uvelo lišće nosi jesenji vetar. (OPS: 1)

d) Nosi uvelo lišće jesenji vetar. (POS: 1)

Greške

II razred

1. negramatične rečenice (neke su uz to i modifikovane ili nemaju sve potrebne elemente):

a) Vetar lišće nosi jesenji.

b) Uvelo vetar nosi lišće.

c) Vetar nosi jesenji uveliko lišće.

d) Uvelo jesenji nosi vetar lišće.

e) Jesenji lišće vetar.

f) Vetar nosi jesenji uvelo lišće.

g) Vetar nosi lišće jesenji uvelo.

h) Uvelo vetar lišće jesenje nosi.

i) Vetar lišće jesenji uvelo nosi.

2. modifikovane rečenice:

a) Jesenje uvelo lišće nosi vetar. (2)

b) Uvelo lišće vetar nosi u jesen.

c) Uvelo jesenje lišće nosi vetar. (2)

d) Vetar nosi uvelo jesenje lišće.

III razred

1. negramatične rečenice (neke su uz to i modifikovane ili nemaju sve potrebne elemente):

a) Vetar nosi uvelo lišće jesenji. (2)

napomena: dva primera neuradna

Analiza pokazuje da je najveći broj ispravno urađenih rečenica u tipičnom SPO rasporedu. To znači da je ovakvim rasporedom formirana tzv. subjekatsko-predikatska perspektiva, gde je subjekat – tema, nosilac rečenične situacije, a predikatsko jezgro – rema, koje čini tranzitivni glagol i pravi objekat kao osnovna glagolska dopuna, predstavlja informativni segment rečenice. Subjektat vezuje rematsku informaciju i na taj način joj daje informativnu relevantnost (Popović 1997: 253). U srpskom jeziku tipična tema je subjekat (takva tema se zove centralnom ili gramatičkom temom), dok je tipična rema lična predikatska rema ili otvorena, kongruentna rema, koju čine predikat, kao njen centralni član koji kongruira sa subjektom, i pravi objekat.

Iako je osnovni zadatak rada analiza rasporeda rečeničnih konstituenata, u radu sam obratila pažnju i na red reči u sintagmama, pogotovo što su se tu javili određeni problemi. U prvoj rečenici postoje dve sintagme: *jesenji vetar* i *uvelo lišće*. Prva je u funkciji subjekta, druga u funkciji direktnog objekta. Iako princip sintaksičkog sistema srpskog jezika zahteva da se članovi sintagmi grupišu zajedno, od trideset osmoro anketiranih učenika II razreda, čak njih petnaestoro nije uspeo da formira rečenicu koja bi bila u skladu sa principima sintaksičkog sistema srpskog jezika, grešeci upravo u raspoređivanju članova sintagmi. Zavisni članovi odvajani su od glavnih, najčešće glagolom. Dešavalo se i da se izmeni krajnji nastavak kongruentnog atributa, pa da umesto sintagme *jesenji vetar* nastane *uvelo jesenje lišće*. Odnos broja tačno urađenih rečenica i broja grešaka nešto je povoljniji u III razredu. Ovi problemi javiće se i u drugim primerima. Inače, ako se ima u vidu broj rečeničnih konstituenata, prvi primer je među najjednostavnijima. Jedna od početnih ideja pre sastavljanja testa bila je gradacijsko ređanje težine primera (od najlakšeg ka najtežem).

2. u piše Sonja sobi domaći svojoj zadatak

II razred (38, 25, 13)

- a) Sonja piše u svojoj sobi domaći zadatak. (SPMO: 15)
- b) Sonja u svojoj sobi piše domaći zadatak. (SMPO: 5)
- c) Sonja u sobi svojoj piše domaći zadatak. (SMPO: 2)
- d) U svojoj sobi Sonja piše domaći zadatak. (MSPO: 2)
- e) Sonja piše domaći zadatak u svojoj sobi. (SPOM: 1)

III razred (21, 9, 12)

- a) Sonja u svojoj sobi piše domaći zadatak. (SMPO: 4)
- b) U svojoj sobi Sonja piše domaći zadatak. (MSPO: 3)
- c) Sonja piše domaći zadatak u svojoj sobi. (SPOM: 1)
- d) Sonja piše u svojoj sobi domaći zadatak. (SPMO: 1)

Greške

II razred

1. negramatične rečenice:

- a) Sonja u svojoj pisaćoj domaći zadatak.
- b) Sonja piše domaći u sobi svoj zadatak.

2. modifikovane rečenice:

- a) Sonja piše u sobi svoj domaći zadatak.
- b) Sonja u sobi piše svoj domaći zadatak.
- c) U sobi Sonja piše svoj domaći zadatak. (2)

3. nepotpune rečenice:

- a) Sonja piše domaći zadatak.
- b) Sonja piše domaći u svojoj sobi.
- c) U sobi Sonja piše domaći zadatak. (2)
- d) Sonja piše u sobi domaći zadatak.

III razred

1. modifikovane rečenice:

- a) Sonja u sobi piše svoj domaći zadatak. (5)
- b) Sonja svoj domaći zadatak piše u sobi.
- c) Sonja piše u sobi svoj domaći zadatak.
- d) U sobi Sonja piše svoj domaći zadatak. (2)

2. nepotpune rečenice:

- a) Sonja u sobi piše domaći zadatak.
- b) U svojoj sobi Sonja piše svoj zadatak. (dodato *svoj*)

S obzirom na to da sve ispravno urađene rečenice imaju SPO raspored, ovde je bitno mesto priloške odredbe. U rečenici srpskog jezika priloška odredba se može naći u četiri pozicije: globalnoj (ispred teme i reme), anterematskoj (ispred reme), intrarematskoj (između predikata i objekta u remi) i finalnoj (na kraju rečenice).

Drugi primer ima konstituent više u odnosu na prethodni. To je priloška odredba za mesto *u svojoj sobi*. Ovakva odredba se ne grupiše za glagolom u informativnu celinu, iako učestvuje u formiranju rečenične perspektive. Ona često predstavlja informativni okvir za informaciju koju nosi predikatsko jezgro. U ovom primeru priloška odredba za mesto je najčešće u intrarematskoj poziciji. Kako u generisanju rečenica nije bilo nikakve kontekstualne ili komunikacijske "pomoći", ovaj podatak ne znači mnogo, jer se ovakve odredbe mogu naći u sve četiri pozicije podjednako.

3. na Jasna sto stavlja knjigu

II razred (38, 38, 0)

- a) **Jasna na sto stavlja knjigu. (SMPO: 26)**
- b) Jasna stavlja na sto knjigu. (SPMO: 8)

- c) **Jasna stavlja knjigu na sto. (SPOM: 2)**
- d) **Na sto Jasna stavlja knjigu. (MSPO: 1)**
- e) Na sto stavlja Jasna knjigu. (MPSO: 1)

III razred (21, 21, 0)

- a) **Jasna na sto stavlja knjigu. (SMPO: 17)**
- b) **Jasna stavlja na sto knjigu. (SPMO: 3)**
- c) **Jasna stavlja knjigu na sto. (SPOM: 1)**

Predložko-padežna konstrukcija *na sto* je u funkciji priloške dopune za mesto i kao takva uvek stoji iza glagola, najčešće i u finalnoj poziciji. Međutim, rezultati pokazuju da se u većem broju rečenica dopuna nalazi ispred glagola, što je neuobičajeno. Verovatno je ovakav rezultat samo ishod ponuđenog rasporeda.

4. još dlana tvoga pamti nežnost kosa moja

II razred (38, 29, 9)

- a) **Moja kosa još pamti nežnost tvoga dlana. (SVPO: 17)**
- b) **Kosa moja još pamti nežnost tvoga dlana. (SVPO: 1)**
- c) **Još moja kosa pamti nežnost tvoga dlana. (VSPO: 6)**
- d) **Još moja kosa pamti dlana tvoga nežnost. (VSPO: 1)**
- e) **Moja kosa pamti još nežnost tvoga dlana. (SPVO: 1)**
- f) Još pamti kosa moja dlana tvoga nežnost. (VPSO: 1)
- g) Nežnost tvoga dlana još pamti moja kosa. (OVPS: 1)
- h) Nežnost dlana tvoga pamti još kosa moja. (OPVS: 1)

III razred (21, 9, 12)

- a) **Moja kosa još pamti nežnost tvoga dlana. (SVPO: 4)**
- b) Nežnost tvoga dlana još pamti kosa moja. (OVPS: 2)
- c) Nežnost dlana tvoga pamti još kosa moja. (OPVS: 1)
- d) Kosa moja nežnost tvoga dlana još pamti. (SOVP: 1)
- e) Moja kosa nežnost tvoga dlana još pamti. (SOVP: 1)

Greške

II razred

1. negramatične rečenice (neke su uz to i modifikovane ili nemaju sve potrebne elemente):

- a) Moja kosa nežnost pamti tvoga dlana još. (2)
- b) Nežno kosa moja pamti još dlana tvoga.
- c) Još tvog dlana moja kosa pamti nežnost.
- d) Još dlana pamti tvoga kosa moja nežnost.
- f) Moja kosa još nežnost pamti tvoga dlana.
- g) Moja kosa još danas pamti tvoga nežnost.
- h) Moja kosa pamti još dlana tvoga.

napomena: jedan neurađen primer.

III razred

1. negramatične rečenice (neke su uz to i modifikovane ili nemaju sve potrebne elemente):

- a) Moja kosa još pamti dlana tvoga.
- b) Kosa moja pamti nežnost još dlana tvoga. (2)
- c) Moja kosa pamti nežnost još dlana tvoga.
- d) Pamti nežnost kosa moja još dlana tvoga.
- e) Još nežnost kosa moja dlana tvoga pamti.
- f) Dlana još tvoga pamti nežnost kosa moja.
- g) Još dlana pamti tvoga nežnost kosa moja. (2)

napomena: tri primera neuradena

Ovaj primer sam odabrala u nameri da proverim da li će stil kojim je napisana rečenica uticati na raspored njenih konstituenata. Budući da je originalna rečenica napisana poetskim stilom, pretpostavila sam da će ovde biti puno prostora za inverziju subjekta i kongruentnog atributa, kao i da SPO raspored neće biti dominantan. Rezultati su opovrgli pretpostavku, naročito u II razredu.

Primetno je da je samo devetoro učenika III razreda formiralo ispravnu rečenicu. Osnovni problem i dalje je raspoređivanje članova sintagme u neprekinuti niz, naročito u sintagmi *nežnost tvoga dlana*. Padežni atribut sa pridevskim značenjem (ovde *tvoga dlana*) najčešće se ne nalazi u uobičajenoj poziciji, tj. iza centra sintagme.

5. seriju svake moja gleda večeri mama glupu špansku

II razred (38, 29, 9)

- a) **Moja mama svake večeri gleda glupu špansku seriju. (SVPO: 18)**
- b) **Svake večeri moja mama gleda glupu špansku seriju. (VSPO: 7)**
- c) **Moja mama gleda svake večeri glupu špansku seriju. (SPVO: 2)**
- d) **Moja mama gleda glupu špansku seriju svake večeri. (SPOV: 1)**
- e) Seriju glupu špansku moja mama gleda svake večeri. (OSPV: 1)

III razred (21, 18, 3)

- a) **Moja mama svake večeri gleda glupu špansku seriju. (SVPO: 7)**
- b) **Moja mama svake večeri gleda seriju glupu špansku. (SVPO: 3)**
- c) **Svake večeri moja mama gleda glupu špansku seriju. (VSPO: 4)**
- d) **Moja mama gleda svake večeri glupu špansku seriju. (SPVO: 2)**
- e) Moja mama svake večeri glupu špansku seriju gleda. (SVOP: 1)
- f) Glupu špansku seriju svake večeri gleda moja mama. (OVPS: 1)

Greške

II razred

1. negramatične rečenice (neke su uz to i modifikovane ili nemaju sve potrebne elemente):

- a) Seriju svaku moja mama gleda večeri glupu špansku.
 - b) Mama gleda svake večeri gleda seriju glupu špansku.
 - c) Seriju moja mama gleda večeri špansku glupu.
 - d) Svake večeri moja mama glupu špansku seriju.
2. modifikovane rečenice:
- a) Mama svake noći gleda špansku seriju. (nedostaju reči *moja* i *glupu*)
 - b) Svake gladne večeri mama gleda glupu špansku seriju. (nedostaje reč *moja*)
3. nepotpune rečenice:
- a) Moja mama gleda špansku seriju svake večeri.

III razred

1. nepotpune rečenice:
- a) Mama svake večeri gleda špansku seriju.
 - b) Mama svake večeri gleda glupu špansku seriju
6. lagano Milan u pokraj jede hladu starog drveta jabuku

II razred (38, 17, 21)

- a) **Milan u hladu pokraj starog drveta jede jabuku.**
(SNMMPO: 6)
- b) **Milan lagano jede jabuku u hladu pokraj starog drveta.**
(SNPOMM: 6)
- c) **Milan u hladu lagano jede jabuku pokraj starog drveta.**
(SMNPOM: 2)
- d) **Lagano Milan u hladu pokraj starog drveta jede jabuku.**
(NSMMPO: 1)
- e) **Milan lagano u hladu jede pokraj starog drveta jabuku.**
(SNMPMO: 1)
- f) **Milan pokraj starog drveta u hladu lagano jede jabuku.**
(SMMNPO: 1)
- g) **Milan lagano jede u hladu pokraj starog drveta jabuku.**
(SNPMMO: 1)

III razred (21, 14, 7)

- a) **Pokraj starog drveta u hladu Milan lagano jede jabuku.**
(MMSNPO: 4)
- b) **Milan pokraj starog drveta u hladu lagano jede jabuku.**
(SMMNPO: 4)
- c) **Milan lagano jede jabuku u hladu pokraj starog drveta.**
(SNPOMM: 2)
- d) **Milan lagano jede pokraj starog drveta u hladu jabuku.**
(SNPMMO: 1)

- e) **Milan lagano pokraj starog drveta u hladu jede jabuku.**
(SNMMPO: 1)
- f) **Pokraj starog drveta u hladu Milan jede lagano jabuku.**
(MMSPNO: 1)
- g) **Milan lagano pokraj starog drveta jede u hladu jabuku.**
(SNMPMO: 1)

Greške

II razred

1. negramatične rečenice (neke su uz to i modifikovane ili nemaju sve potrebne elemente):

- a) Milan lagano u pokraj jedne hladnu starog drveta jabuku.
- b) Milan lagano jede u pokraj hladu starog drveta jabuku.
- c) Milan lagano pokraj jede u hladu jabuku starog drveta.
- d) Milan lagano jede pokraj hladu drveta starog jabuku.
- e) Milan lagano jede u pokraj hladu starog drveta jabuku.
- f) Milan lagano u pokraj drveta jede hladnu starog jabuku.
- g) Milan jede pokraj starog drveta lagano jede jabuku.

(ponavljanje glagola *jesti*)

2. modifikovane rečenice (sa izostavljenim pojedinim elementima):

- a) Milan pokraj jednog starog drveta jede jabuku.
- b) Milan jede hladnu jabuku pokraj drveta.
- c) Milan jede jabuku na starom drvetu lagano.

3. nepotpune rečenice:

- a) Milan pokraj starog drveta jede lagano jabuku.
- b) Milan u hladu jede jabuku pokraj starog drveta.
- c) Milan lagano u hladu starog drveta jede jabuku. (2)
- d) Milan lagano jede u hladu starog drveta jabuku.
- e) Milan lagano jede jabuku pokraj starog drveta.

napomena: dva neurađena primera

III razred

1. negramatične rečenice (neke su uz to i modifikovane ili nemaju sve potrebne elemente):

- a) Milan lagano jede pokraj dreveta jabuku u hladu.
- b) Milan u pokraj jede lagano hladnu jabuku starog drveta.
- c) Milan u hladu starog drveta jabuku jede hranu lagano.

2. nepotpune rečenice:

- a) Pokraj starog drveta u hladu Milan jede jabuku.
- b) Pokraj starog drveta Milan lagano jede jabuku.
- c) U hladu starog drveta Milan lagano jede jabuku.

3. modifikovane rečenice:

- a) Milan lagano pokraj starog drveta jede hladnu jabuku.

7. u dvorištu onaj Natašu školskom stalno krišom gleda Marko

II razred (38, 17, 21)

- a) U školskom dvorištu onaj Marko stalno krišom gleda Natašu.
(MSNNPO: 9)
- b) U školskom dvorištu onaj Marko krišom stalno gleda Natašu.
(MSNNPO: 1)
- c) U školskom dvorištu onaj Marko krišom gleda stalno Natašu.
(MSNPNO: 3)
- d) Onaj Marko u školskom dvorištu stalno krišom gleda Natašu.
(SMNNPO: 2)
- e) U školskom dvorištu stalno krišom gleda Natašu onaj Marko.
(MNNPOS: 2)
- f) Onaj Marko u školskom dvorištu gleda stalno krišom Natašu.
(SMPNNO: 1)
- g) Natašu u školskom dvorištu stalno krišom gleda onaj Marko.
(OMNNPS: 1)

III razred (21, 13, 8)

- a) U školskom dvorištu onaj Marko stalno gleda krišom Natašu.
(MSNPNO:2)
- b) U školskom dvorištu onaj Marko krišom gleda stalno Natašu.
(MSNPNO: 1)
- c) U školskom dvorištu onaj Marko stalno krišom gleda Natašu.
(MSNNPO: 3)
- d) Onaj Marko u školskom dvorištu stalno krišom gleda Natašu.
(SMNNPO: 2)
- e) Onaj Marko u dvorištu školskom stalno krišom gleda Natašu.
(SMNNPO: 1)
- f) U školskom dvorištu stalno onaj Marko krišom gleda Natašu.
(MNSNPO: 1)
- g) Onaj Marko stalno gleda Natašu krišom u školskom dvorištu.
(SNPONM: 1)
- h) U školskom dvorištu Natašu stalno krišom gleda onaj Marko.
(MONNPS: 1)
- i) Natašu u dvorištu školskom stalno krišom gleda onaj Marko.
(OMNNPS: 1)

Greške

II razred

1. negramatične rečenice (neke su uz to i modifikovane ili nemaju sve potrebne elemente):

- a) Natašu onaj u školskom dvorištu stalno krišom gleda Marko.

- b) Nataša u školskom dvorištu gleda onaj Marko krišom.
- c) Marko stalno gleda Natašu u školsko dvorište.
- d) Marko u školsku dvorištu stalno gleda Natašu.
- e) Nataša stalno gleda u dvorištu onaj Marko.
- f) Natašu onaj u školskom dvorištu stalno krišom gleda Marko.
- g) Marko gleda u školskom dvorištu Natašu onaj krišom gleda stalno.

2. nepotpune rečenice:

- a) Marko stalno u dvorištu gleda Natašu.
- b) U dvorištu onaj Marko Natašu stalno krišom gleda.
- c) U dvorištu školskom stalno gleda Natašu onaj Marko.
- d) Marko u školskom dvorištu stalno krišom gleda Natašu. (3)
- e) U školskom dvorištu stalno Marko gleda krišom.
- f) Stalno krišom gleda Natašu onaj Marko.
- g) Natašu u školskom dvorištu gleda onaj Marko krišom.
- h) U školskom dvorištu onaj Marko krišom gleda Natašu.
- i) Onaj Marko u školskom dvorištu krišom gleda Natašu.

napomena: jedan nedovršen primer

III razred

1. negramatične rečenice (neke su uz to i modifikovane ili nemaju sve potrebne elemente):

- a) Natašu onaj Marko u društvu stalno krišom gleda školskom.

2. nepotpune rečenice:

- a) U školskom dvorištu onaj Marko stalno gleda Natašu.
- b) Onaj Marko u dvorištu školskom stalno gleda Natašu.
- c) Natašu u školskom dvorištu stalno gleda onaj Marko.
- d) Onaj Marko u školskom dvorištu krišom gleda Natašu.
- e) Marko u školskom dvorištu krišom gleda Natašu.

napomena: jedan primer neuraden

8. nevaljalo dete brzo svoje jutra blizu svakog kuće pretrčava ulicu

II razred (38, 10, 28)

- a) **Nevaljalo dete svakog jutra blizu svoje kuće brzo pretrčava ulicu. (SVMNPO: 5)**
- b) **Svakog jutra nevaljalo dete blizu kuće svoje pretrčava brzo ulicu. (VSMPNO: 1)**
- c) **Nevaljalo dete brzo svakog jutra blizu svoje kuće pretrčava ulicu. (SNVMPO: 1)**
- d) **Nevaljalo dete blizu svoje kuće svakog jutra brzo pretrčava ulicu. (SMVNPO: 1)**
- e) **Nevaljalo dete svakog jutra brzo pretrčava ulicu blizu svoje kuće. (SVNPOM: 1)**

f) Nevaljalo brzo dete pretrčava ulicu blizu svoje kuće svakog jutra. (SPOMV: 1)

III razred (21, 7, 14)

a) Nevaljalo dete blizu svoje kuće svakog jutra brzo pretrčava ulicu. (SMVNPO: 4)

b) Svakog jutra nevaljalo dete blizu svoje kuće brzo pretrčava ulicu. (VSMNPO: 1)

c) Nevaljalo dete svakog jutra brzo pretrčava ulicu blizu svoje kuće. (SVNPOM: 1)

d) Blizu svoje kuće nevaljalo dete brzo pretrčava ulicu svakog jutra. (MSNPOV: 1)

Greške

II razred

1. negramatične rečenice (neke su uz to i modifikovane ili nemaju sve potrebne elemente):

- a) Nevaljalo dete svakog jutra brzo pretrčava ulicu kuće.
- b) Nevaljalo dete blizu svoje kuće svako jutro pretrčava ulicu.
- c) Nevaljalo dete svakog jutra brzo pretrčava svoje kuće ulicu.
- d) Nevaljalo dete svakog jutra pretrčava ulicu svoje kuće.
- e) Nevaljalo dete svakog jutra brzo pretrčava ulicu svoje kuće.
- f) Nevaljalo dete svakog jutra pretrčava blizu kuće brzo svoje ulice.
- g) Dete svakog jutra brzo pretrči ulicu svoje kuće.
- h) Nevaljalo dete svakog jutra brzo pretrčava svoje kuće ulicu.
- i) Nevaljalo dete brzo ujutro svoje blizu kuće pretrčava ulicu.

2. modifikovane rečenice:

- a) Nemirno dete svakog jutra brzo pretrčava ulicu blizu svoje kuće.
- b) Nevaljalo dete pretrčava ulicu blizu svoje kuće svakog dana. (2)

3. nepotpune rečenice:

- a) Nevaljalo dete svakog jutra blizu kuće brzo pretrčava ulicu.
- b) Nevaljalo dete brzo svakog jutra pretrčava ulicu. (2)
- c) Dete pretrčava svakog jutra blizu svoje kuće ulicu.
- d) Svakog jutra blizu kuće nevaljalo dete brzo pretrčava ulicu.
- e) Nevaljalo dete svakog jutra pretrčava ulicu.
- f) Nevaljalo dete svakog jutra blizu kuće brzo pretrčava ulicu.
- g) Nevaljalo dete svakog jutra ulicu pretrčava.

napomena: nedovršena dva primera, neurađena tri

III razred

1. negramatične rečenice (neke su uz to i modifikovane ili nemaju sve potrebne elemente):

- a) Nevaljalo dete brzo svakog jutra pretrčava ulicu svoje kuće. (2)
- b) Svoje jutra blizu svakog kući nevaljalo dete pretrčava ulicu.

- c) Svoje nevaljalo dete svakog jutra blizu kuće pretrčava ulicu.
 2. nepotpune rečenice:
 a) Nevaljalo dete brzo svakog jutra pretrčava ulicu blizu kuće.
 b) Nevaljalo dete svakog jutra blizu svoje kuće pretrčava ulicu. (2)
 c) Blizu svoje kuće nevaljalo dete svakog jutra pretrčava ulicu.
 d) Nevaljalo dete svakog jutra blizu kuće pretrčava ulicu.
 e) Nevaljalo dete blizu svoje kuće brzo pretrčava ulicu.
 f) Nevaljalo dete blizu svoje kuće svakog jutra pretrčava ulicu.
 napomena: jedan primer nedovršen, jedan neuraden

Konstituente u šestom, sedmom i osmom primeru odabrala sam da bih proverila kako se deca na ovom uzrastu snalaze u raspoređivanju načinskih, vremenskih i mesnih odredaba kada se nađu zajedno u rečenici. Naročito me je interesovao položaj priloških odredaba za način. Priloške odredbe za način ovde se uglavnom nalaze u okviru reme, što znači da su informativno vezane za glagol. Ne postoji najfrekventniji položaj mesnih i vremenskih odredaba.

9. kolača torbu Crvenkapa punu nosi svojoj danas baki

II razred (38, 22, 16)

- a Crvenkapa danas nosi punu torbu kolača svojoj baki.**
 (SVPOpOn: 5)
b) Danas Crvenkapa nosi svojoj baki punu torbu kolača.
 (VSPOnOp: 5)
c) Crvenkapa danas nosi punu torbu kolača svojoj baki.
 (SVPOpOn: 2)
d) Danas Crvenkapa nosi punu torbu kolača svojoj baki.
 (VSPOpOn: 1)
e) Crvenkapa danas nosi svojoj baki punu torbu kolača.
 (SVPOpOn: 1)
 f) Crvenkapa punu torbu kolača danas nosi svojoj baki.
 (SOpVPOn: 3)
 g) Crvenkapa punu torbu kolača nosi svojoj baki danas.
 (SOpPOnV: 3)
 h) Crvenkapa punu torbu kolača danas nosi svojoj baki.
 (SOpVPOn:2)
 i) Danas punu torbu kolača nosi Crvenkapa svojoj baki.
 (VOpPSOn: 1)
 j) Punu torbu kolača danas nosi svojoj baki Crvenkapa.
 (OpVPOnS: 1)
 k) Danas punu torbu kolača Crvenkapa nosi svojoj baki.
 (VOpSPOn: 1)

- l) Punu torbu kolača Crvenkapa danas nosi svojoj baki.
(OpSVPOn: 1)

III razred (21, 15, 6)

- a) **Crvenkapa danas nosi punu torbu kolača svojoj baki.**
(SVPOpOn: 2)
- b) **Danas Crvenkapa nosi punu torbu kolača svojoj baki.**
(VSPOpOn: 2)
- c) **Crvenkapa nosi danas svojoj baki punu torbu kolača.**
(SVPOnOp: 1)
- d) **Crvenkapa nosi danas punu torbu kolača svojoj baki.**
(SPVOpOn: 1)
- e) Danas Crvenkapa punu torbu kolača nosi svojoj baki.
(VSOPPOn: 4)
- f) Crvenkapa danas punu torbu kolača nosi svojoj baki.
(SVOPPOn: 2)
- g) Crvenkapa danas svojoj baki nosi punu torbu kolača.
(SVOnPOp: 1)

Greške

II razred

1. negramatične rečenice (neke su uz to i modifikovane ili nemaju sve potrebne elemente):

- a) Crvenkapa punu torbu nosi kolača svojoj baki.
b) Crvenkapa puno nosi svojoj baki kolače.
c) Crvenkapa nosi baki danas svojoj torbi kolača.
d) Torbar nosi kolač svojoj baki puno danas.
e) Crvenkapa nosi kolače puno svojoj baki danas.
f) Punu torbu Crvenkapa snosi svojoj baki.
g) Crvenkapa nosi svojoj baki tortu kolača puno danas.
h) Danas Crvenkapa baki nosi punu torbi kolače i tortu.

2. nepotpune rečenice:

- a) Crvenkapa nosi punu torbu kolača svojoj baki. (2)
b) Danas nosi punu torbu kolača svojoj baki.
c) Crvenkapa svojoj baki danas nosi torbu kolača.

3. modifikovane rečenice:

- a) Crvenkapa svakog dana nosi baki kolače i tortu. (nedostaje reč *svojoj*)
napomena: dva neuradena primera

III razred

1. negramatične rečenice (neke su uz to i modifikovane ili nemaju sve potrebne elemente):

- a) Danas Crvenkapa svojoj baki nosi puno kolača u torbu.
2. nepotpune rečenice:

- a) Danas Crvenkapa svojoj baki nosi torbu kolača.
napomena: tri primera neurađena, jedan nedovršen

Deveti primer razlikuje se od ostalih po tome što su među konstituente uvršćena i dva objekta – direktni i indirektni u dativu. Kada se u jednoj rečenici nađu pravi i nepravi objekat, uobičajeni raspored je: nepravi objekat–pravi objekat. Međutim, u 37 ispravnih rečenica 32 puta se pojavio upravo obrnut raspored: pravi objekat–nepravi objekat. Brojne su konstrukcije gde prelazni dvorekcijski glagol *nositi* razdvaja dva objekta, ali je i dalje najfrekventniji SPO raspored.

10. iz sat popravljaju stari Temišvara majstori

II razred (38, 12, 26)

- a) Stari majstori iz Temišvara popravljaju sat. (SPO: 2)
- b) Majstori iz Temišvara popravljaju stari sat. (SPO: 2)
- c) Majstori popravljaju stari sat iz Temišvara. (SPO: 1)
- d) Iz Temišvara stari majstori popravljaju sat. (SPO: 6)
- e) Sat popravljaju stari majstori iz Temišvara. (OPS: 1)

III razred (21, 13, 8)

- a) Majstori iz Temišvara popravljaju stari sat. (SPO: 3)
- b) Majstori popravljaju stari sat iz Temišvara. (SPO: 2)
- c) Stari majstori iz Temišvara popravljaju sat. (SPO: 1)
- d) Iz Temišvara majstori popravljaju stari sat. (SPO: 3)
- e) Iz Temišvara majstori popravljaju sat stari. (SPO: 1)
- f) Stari sat iz Temišvara popravljaju majstori. (OPS: 2)
- g) Stari sat popravljaju majstori iz Temišvara. (OPS: 1)
- h) Majstori iz Temišvara stari sat popravljaju. (SOP: 1)

Greške

II razred

1. negramatične rečenice (neke su uz to i modifikovane ili nemaju sve potrebne elemente):

- a) Temišvari majstori popravljaju stari sat.
- b) Majstor popravljaju sat stari temišvara.
- c) Danas su popravili stari majstori iz Temišvara.
- d) Majstori popravljaju sat iz stari Temišvara.
- e) Stari Temišvara majstori iz sata popravljaju.
- f) Temišvari stari majstori popravljaju sat.
- g) Majstori popravljaju iz sat stari.
- h) Sat popravljaju iz Temišvara stari majstori.
- i) Temišvara majstori popravljaju iz stari sat.
- j) Stari majstor Temišvara iz sata popravljaju.
- k) Temišvara majstori popravljaju stari sat.

2. nepotpune rečenice:

- a) Sat popravljaju majstori iz Temišvara.
- b) Majstori popravljaju sat iz Temišvara.
- c) Popravljaju stari majstori sat.
- d) Iz Temišvara majstori popravljaju sat.

3. modifikovane rečenice:

- a) Stari majstori iz Temišvara popravljaju stari sat. (ponavljanje reči *stari*)

III razred

1. negramatične rečenice (neke su uz to i modifikovane ili nemaju sve potrebne elemente):

- a) Temišvara stari majstori popravljaju iz sata.

napomena: tri primera neuradena

Poslednji primer bio je veoma zbunjujuć za ispitanike. Isuviše je malo ispravnih rečenica da bi se bilo šta moglo tvrditi. Greške ukazuju na onaj problem koji se provlači kroz čitavu analizu – problem padežnih odnosa i problem raspoređivanja sintagmatskih jedinica. Padežni atribut se nalazi ispred centra imeničke sintagme. (npr. *iz Temišvara majstori* ili *iz Temišvara stari majstori*). To je gramatički korektno, ali je neuobičajeno. Izbor reči takođe je bio zbunjujuć, tako da se javljaju i različite varijante sintagmi (npr. *stari sat*, *stari sat iz Temišvara*, *majstori iz Temišvara*, *stari majstori iz Temišvara*). Sve one se, međutim, uklapaju u gramatičke obrasce našeg jezika.

Zaključak

Raspored *subjekat-predikat-objekat* u rečenicama formiranim prema zadatim konstituentima je najfrekventniji. Od 356 potpunih, gramatičnih rečenica 313 ima SPO raspored. Ostale realizacije javljaju se u prilično zanemarljivom broju, što potvrđuje pretpostavku o obrnuto proporcionalnom odnosu između mogućnosti i realizacija u formiranju rečenica srpskog jezika, kao jezika sa razvijenom fleksijom. SPO rasporedom se postiže postupnost u prezentiranju sadržaja rečenice (najpre se saznaje nosilac situacije, a onda i sama situacija), pa je on, očekivano, u potpunoj dominaciji na ovom uzrastu.

U radu nisam pratila samo raspored osnovnih rečeničnih konstituenata – subjekta, predikta i objekta, već me je zanimao i raspored vremenskih, mesnih i načinskih priloških odredaba. Uočila sam da nema dominantne pozicije neke odredbe u odnosu na druge. Priloške odredbe za način gotovo u svim primerima našle su se u poziciji vezanoj za glagol, što znači da sa njim čine informativnu celinu (primer: Milan *lagano jede* jabuku u hladu pokraj starog drveta). Iako sam se najpre bavila rasporedom

rečeničnih konstituenata, obratila sam pažnju i na raspored reči unutar sintagme. Ispitanici su grešili u raspoređivanju članova sintagmi. U primeru sa zadatim konstituentima *još dlana tvoga pamti nežnost kosa moja* postoji 21 negramatična rečenica. Od tog broja devet rečenica negramatične su upravo zbog toga što je sintagmatski niz prekinut nekom rečju, najčešće glagolom (npr: *moja kosa nežnost pamti tvoga dlana još, moja kosa pamti nežnost još dlana tvoga* i sl.).

Kroz analizu strukture rečenice, trudila sam se da se osvrnem i na celokupno jezičko ponašanje na ovom uzrastu. Generalno nesnalaženje u formiranju rečenica otvara mnoga pitanja, koja se, istina, ne tiču osnovne ideje rada. Da li ovakve rezultate treba isključivo pripisati osetljivom periodu jezičkog razvoja u kojem se deca nalaze, težini primera ili, u nekim slučajevima, broju konstituenata? Primetila sam i da je početna reč u zadatom nizu uticala na upotrebu te reči na početku rečenice. Zato bi bilo dobro ovo istraživanje ponoviti na širem uzorku, s tim da izbor konstituenata ostane isti, ali da se promeni njihov raspored, što bi bitno uticalo uticalo na tumačenje rezultata.

Literatura

- Bugarski R. 1995. *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva (str. 119)
- Krstić D. 1990. *Učenje i razvoj*. Beograd: Savremena administracija (str. 66-90)
- Popović J. 1997. *Struktura rečenice u govoru dece predškolskog uzrasta. Jezičke mene i život reči, Petničke sveske*, 40
- Popović Lj. 1997. *Red reči u rečenici*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije
- Stanojčić Ž., Popović Lj. 2002. *Gramatika srpskog jezika za srednje škole*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva (str. 360- 372)

Ivana Vuksanović

Word Order in Serbian Language among School Children

Word order of the Serbian language in school children, eight to nine years old, has been analyzed in this research. Sentences formed by offered words – language units known as determiners, were analyzed. The scope of this research was the *subject-transitive verb in the present tense-object* (SVO) sentence construction. The results show that the SVO order is dominant. The initial hypothesis has been confirmed by these results.

This research involved 59 elementary school second and third graders. The pupils were given ten sets of words. The assignment was to form ten sentences from the offered elements. The results of the analysis of the questionnaire are as it was expected: among 347 correctly finished sentences, 306 are with SVO ordering. However, the fact that 242, out of a total of 590, sentences are grammatically incorrect was unexpected. Examples considered and classified as “mistakes” are as follows: sentences which are not in accordance with principles of the Serbian language system, sentences in which the given words were modified and sentences which do not contain every offered word. Furthermore, mistakes have also been made in the order of syntagm units. This fact shows that children do not have a sufficient understanding of grammatical relations at this level of language development.

